

**ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ
ВИНИКНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ У
ПРАЦІВНИКІВ ПРОФЕСІЙ ТИПУ
«ЛЮДИНА-ЛЮДИНА»**

Кулакевич Т.В. Психологічні та соціальні передумови виникнення професійної деформації у працівників професій типу «людина-людина»

На сучасному етапі розвитку суспільства доросла людина значну частину свого життя присвячує професійній діяльності. Професії типу «людина-людина» відрізняють особливості умов, засобів, предмета й продукту праці. Діяльність у професіях типу «людина-людина» орієнтована на інших людей (або їх групи), які володіють власною активністю та оцінкою, можуть сприяти (або протидіяти) діям суб'єкта праці. Ці професії характеризуються відсутністю єдиних і жорстких вимог до процесу професійної діяльності і до продукту праці. Водночас до представників таких професій застосовуються високі психологічні, професійні, особистісні вимоги, відповідно до того, що об'єктом праці є інші люди. Професійна діяльність представників «допомагаючих професій» спрямована перш за все на людей, які потрапили в життєво складні обставини або мають значні труднощі в зв'язку з хворобою, інвалідністю, втратою роботи, з вихованням дітей або через наслідки психотравмуючих ситуацій тощо. При цьому, одним із найважливіших принципів цієї роботи є не тільки надання різних видів допомоги (як-то психологічна, соціально-економічна, соціально-правова та ін.), але і мобілізація внутрішніх ресурсів людини для вирішення власних проблем.

Ключові слова: професійна діяльність, професії типу «людина-людина», «допомагаючі професії»,

психотравмуючі ситуації, професійні функції, психічні стани та установки, кризи професійного становлення, професійна деформація, професійні деструкції.

Кулакевич Т.В. Психологические и социальные предпосылки возникновения профессиональной деформации у работников профессий типа «человек-человек»

На современном этапе развития общества взрослый человек значительную часть своей жизни посвящает профессиональной деятельности. Профессии типа «человек-человек» отличают особенности условий, средств, предмета и продукта труда. Деятельность в профессиях типа «человек-человек» ориентирована на других людей (или их группы), которые владеют собственной активностью та оценкой, могут способствовать (или противодействовать) действиям субъекта труда. Эти профессии характеризуются отсутствием единых и жестких требований к процессу профессиональной деятельности и к продукту труда. Одновременно к представителям таких профессий предъявляются высокие психологические, профессиональные, личностные требования, соответственно тому, что объектом деятельности есть другие люди. Профессиональная деятельность представителей «помогающих профессий» направлена прежде всего на людей, которые попали в жизненно сложные обстоятельства или имеют значительные трудности в связи с болезнью, инвалидностью, потерей работы, воспитанием детей или через последствия психотравмирующих ситуаций. При этом, одним из самых важных принципов этой работы есть не только оказание разных видов помощи (как психологическая, социально-экономическая, социально-правовая и т.д.), но и мобилизация внутренних ресурсов человека для решения собственных проблем.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, профессии типа «человек-человек», «помогающие профессии», психотравмирующие ситуации, профессиональные функции, психические состояния и установки, кризисы профессионального становления, профессиональная деформация, профессиональные деструкции.

Kulakevych T.V. Psychological and social prerequisites for the emergence of professional deformation of workers of the professions such as "man-man"

At the present stage of development of a society, an adult devotes a significant part of his life to professional activities. Professions such as "man-man" distinguish by peculiarities of the conditions, means, object and product of labor. Activities in human-type professions are focused on other people (or groups of them) who have their own activity and assessment, can contribute (or counteract) the actions of the subject. These professions are characterized by the lack of uniform and strict requirements for the process of professional activity and the product of labor. At the same time, representatives of such professions have to meet high psychological, professional, personal requirements, in accordance with the fact that the object of work is other people. The professional activity of the representatives of "helping professions" is aimed primarily at people who are in difficult circumstances or have significant difficulties due to illness, disability, loss of work, the upbringing of children or the consequences of traumatic situations, etc. At the same time, one of the most important principles of this work is not only the provision of various types of assistance (such as psychological, socio-economic, socio-legal, etc.), but also the mobilization of internal human resources to solve their own problems.

Key words: professional activity, professions such as "man-man", "helping professions", psycho-traumatic situations, professional functions, mental states and settings, professional

development crises, professional deformation, professional destructions.

Постановка проблеми та її значення. В сучасних психологічних дослідженнях одне з центральних місць займає проблематика професійної діяльності людини, серед наслідків якої підвищеної уваги заслуговує професійна деформація. Особливої уваги заслуговують професії типу «людина-людина», які передбачають постійну взаємодію та безпосереднє спілкування в процесі професійної діяльності, оскільки об'єктом їх праці є інші люди. Сучасне суспільство вимагає від такого фахівця не тільки великого обсягу професійних знань, а й ряду якостей зрілої особистості – готовність до змін і розвитку, прийняття самостійних рішень, співвіднесення своїх життєвих сенсів зі смислами суспільства та загальнолюдськими цінностями (С. Безсонов, С. Максименко, І. Томаржевська та ін.) [3; 4; 19].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна деформація розвивається внаслідок впливу значної кількості факторів. Як зазначає Ю. В. Александров, на питання про джерела розвитку професійної деформації єдиної, чітко сформульованої відповіді у науковій літературі немає. Існує думка, що цей феномен може розвиватись на фоні неспецифічної деформації особистості, яка виступає її передумовою. Інші дослідники стверджують, що професійна деформація може починатись і з перетворень психічних функцій. Ціла низка дослідників вважають, що професійна деформація пов'язана з негативними змінами соціально-психологічної структури особистості. Є також автори, які показали, що цей процес виникає внаслідок перетворень психічних характеристик індивіда. При цьому, однозначної відповіді на питання, які психічні чи соціально-психологічні характеристики змінюються первісно, і призводять до професійної деформації, в літературі теж немає [1; 2; 4; 12; 15; 17].

Однак, як засвідчує С.Д. Сворака, професійна деформація є не обов'язковим, а ймовірним наслідком виконання професійних функцій протягом певного часу, індивідуальним для кожного працівника, але типовим для конкретної спеціальності, професії в цілому [18].

За свідченням З. Р. Кісіль, на виникнення професійної деформації впливає цілий ряд негативних факторів: юридичних; економічних; організаційних; інтелектуальних; соціально-психологічних [12].

На думку С. В. Городянко, виявлення та пізнання факторів, які викликають професійну деформацію працівників сприяє не лише усуненню цих факторів, але й підвищеної безпеки службово-трудової діяльності працівників. Є й зворотній зв'язок – усунення факторів, які знижують рівень безпеки діяльності працівників, є передумовою «нормальної», ефективної діяльності останніх [8].

У праці І. В. Клименка виділені три підходи до розуміння загальних причин розвитку професійної деформації працівників професій типу «людина – людина»:

1) дія специфіки професійної діяльності при тривалому професійному стажі внаслідок частого повторення типових ситуацій професійної діяльності;

2) невідповідність індивідуально-психологічних характеристик особи рівню вимог, які пред'являє до неї професійна діяльність;

3) взаємний вплив службової діяльності і індивідуальних особливостей особистості [13].

Домінуючу роль в розвитку професійної деформації працівників професій типу «людина – людина» має **специфіка професійної діяльності** (Ю.В. Александров, І. В. Клименко), так як саме її чинники ставлять відповідні вимоги, щодо особистісних особливостей спеціаліста [1; 2; 13].

Ю. В. Александров зазначає, що професійна деформація людини як особистості являє собою комплекс

специфічних, взаємодіючих змін у особистісній структурі, що виникають внаслідок ряду умов, які пов'язані з трудовою діяльністю [1; 2].

Ураховуючи особливі умови праці працівників працівників професій типу «людина – людина» (професії, що вирішують професійні завдання, пов'язані з соціальними стосунками в суспільстві, зміст яких зосереджено на їх розвитку, регуляції, дослідженні соціальних закономірностей і тенденцій, збереженні, трансформації історично визначених і прийнятих у суспільстві форм культури й традицій на всіх рівнях соціальної взаємодії ... психолог, педагог, соціальний педагог, соціальний працівник, журналіст, політолог, соціолог, юридичні професії), цілком логічно припустити, що у цьому виді діяльності професійна деформація буде розвиватися особливо інтенсивно та масштабно [4].

Професій і спеціальностей типу «людина-людина» налічується багато. Кожна з них характеризується своїми задачами, змістом, специфічними особливостями. Через неоднорідність професій цього типу виникла необхідність розподілу всередині даного типу на підтипи, які дозволяють найбільш оптимально знаходити відповідність між психологічними властивостями особистості й об'єктивними вимогами професії. Було виділено шість класів, які умовно названі за більшістю представлених у них професій – «педагоги» (викладачі, вихователі, вчителі, психологи, спортивні тренери), «продавці» (продавці, товарознавці), «контролери» (контролери кас, бортпровідники, провідники пасажирських вагонів, телефоністи), «медики» (лікарі, акушери, фельдшери, медичні сестри), «культпрацівники» (журналісти, екскурсоводи, бібліотекарі, клубні працівники), «юристи» (юристи, інспектори міліції й інспектори у справах неповнолітніх, фахівці з міжнародних відносин) [5; 14; 16].

Провідним мотивом вибору професії педагога є прагнення до нового й невідомого. Майбутнім педагогам

властива обережність, розважливість та консервативність. Педагогічна діяльність – це діяльність специфічна, головною особливістю якої є те, що основним предметом праці тут є особистість іншої людини. Тому педагогічна професія належить до широкого класу професій соціономічного типу. Проте педагогічна діяльність відрізняється своєю специфічністю навіть і всередині цього виду професій, тому що в центрі цієї діяльності особистість, яка лише формується. А ця особистість особливо чутлива до різних соціальних впливів, зокрема, і до професійно-педагогічних. Відзначимо, що діяльність «педагогів» визначається особливостями предмету праці (статевіковими та індивідуально-типологічними характеристиками особистості) й особливостями мети праці: виховання, навчання, професійна підготовка фахівців у системі навчальних закладів.

Робота припускає тісну взаємодію з об'єктом діяльності. Тому до особистості працівника даного класу висуваються певні вимоги. Зокрема, наявність педагогічних і організаторських здібностей, уміння володіти увагою слухачів, здатністю логічно і дохідливо висловлювати матеріал тощо.

За своїми психологічними ознаками професії другого («продавці») та третього («контролери») класу схожі за метою праці, зокрема торгове і соціально-побутове обслуговування, задоволення матеріальних потреб і запитів людей. Спілкування працівника з об'єктом професійної діяльності обмежено службовими інструкціями, стереотипізовано і має в основному інформаційний характер. Тому від працівника не вимагається глибокого і всебічного проникнення в глибинні особистісні відмінності, інтереси, світогляд іншої людини. Однак висуваються значні вимоги до емоційної стійкості й вольової сфери (уміння володіти собою).

Для представників четвертого класу («медики») – предметом праці є не просто інша людина, а індивід з

відхиленнями у стані здоров'я. Отже, предметом професійної діяльності є певне захворювання, а об'єктом праці виступає людина.

Особливостями змісту трудової діяльності «культпрацівників» є задоволення духовних запитів людини, організація відпочинку і дозвілля. Як і у попередньому випадку, процес пізнання іншої особистості в професіях даного класу відходить на другий план. Тут успіх трудової діяльності в значній мірі залежить від професіоналізму працівника, його такту й ініціативності у встановленні ділових контактів з читачами, туристами, людьми, які перебувають в будинку відпочинку або пансіонаті, учасниками ділової зустрічі.

Найбільш значущими для «юристів» є уміння розпізнавати причини відхилення в соціальній поведінці людини й ухвалення відповідних рішень стосовно її долі. Працівнику недостатньо лише зовнішньої реєстрації (сприйняття) поведінки, вчинку людини. Необхідне проникнення в сутність даної особистості, індивідуальний підхід, що вимагає значної розумової напруженості. Ступінь повноти і правильності сприйняття мотивів поведінки людини залежить від розуміння того, наскільки внутрішня сутність людини прямо і безпосередньо виявляється в її діях і вчинках [3; 5; 16].

Отже, зі здійсненого аналізу заропонованих Є. Клімовим характеристик професій доходимо висновку про неоднорідність вимог які висуваються до особистості працівника. Ці відмінності торкаються й особливостей предмету і мети праці, а також характеру спілкування: його стилю, спрямованості, темпу, тривалості [14].

Від рівня сформованості й адекватності професійної компетентності та «професійного Я образу» залежить у цілому ефективність конкретної діяльності працівників професій типу «людина – людина». Суспільний статус даної професійної діяльності є таким, що сформованість адекватного професійного «Я образу» працівників професій

типу «людина – людина» опосередковано впливає на психологічний клімат суспільства в цілому [14; 16].

Професійна деформація є явищем протилежним професійному саморозкриттю, яке полягає в досягненні професійної ідентичності шляхом відчуження від своєї Самості та характеризується рольовою ригідністю, що змушує індивіда продовжувати здійснюватись як професіонал у позапрофесійному просторі. В зв'язку з цим, фахівець може відчувати емоційне виснаження, ворожість по відношенню до клієнтів, підвищення агресивності, почуття провини тощо. Все це може призвести до десоціалізації та депрофесіоналізації особистості і, зрештою, до професійних деформацій.

Професійну деформацію розуміють як викривлення конфігурації особистісного профілю за рахунок згасання позитивних установок та посилення негативного ставлення до себе та інших людей (А. Маркова); особистісні прояви під впливом особливостей професійної діяльності таких психологічних змін, які починають негативно впливати на її здійснення та на психічну структуру самої особистості (Б. Новіков); боротьбу або конфлікт між суб'єктом і особистістю як компонентами єдиної структури індивідуальності людини (С. Безсонов); різке загострення якостей особистості фахівця, перенесення назовні професійних стереотипів поведінки, мислення, спілкування, що призводять до ускладнень у взаємодії людини з оточуючими та роблять її поведінку такою, що не відповідає обставинам (Г. Нікіфоров); результат появи та розвитку жорстких професійних стереотипів, перенесення професійної ролі у сферу позаслужбових стосунків або впливу специфіки службової діяльності (Г. Медведева, С. Пиняєва) [11].

Термінологічний аналіз поняття «професійна деформація» показав, що одночасно з даним терміном в багатьох працях вітчизняних та закордонних науковців використовуються в близькому значенні такі поняття як

«професійна деструкція» та «професійна деградація». Так, на думку В. Ковальчишиної, професійна деформація є провісником професійної деструкції, її нижчим щаблем [11]. За визначенням В. Тогобицької, професійна деструкція є порушенням вже засвоєних способів діяльності, руйнуванням сформованих професійних технологій, професії або спеціальності [11]. Однак, етимологічні терміни «деструкція» та «деградація» мають однозначно негативне забарвлення та не відображають всю сутність змін, що відбуваються в структурі діяльності особистості. Саме тому термін «професійна деформація» є таким, що може застосовуватись стосовно фізичної і психічної організації людини, що змінюються під впливом професії. Професійна деформація особистості відбувається під впливом змісту та своєрідності умов, за яких здійснюється діяльність. Механізм виникнення професійної деформації має досить складну динаміку. Спочатку несприятливі умови праці викликають негативні зміни в професійній діяльності, в поведінці. Потім, у міру повторення складних ситуацій, ці негативні зміни можуть накопичуватися і в особистості, призводячи до її розбудови, що надалі проявляється в повсякденній поведінці та спілкуванні. Встановлено також, що спочатку виникають тимчасові негативні психічні стани та установки, потім починають зникати позитивні якості. Пізніше на місці позитивних властивостей виникають негативні психічні якості, що змінюють особистісний профіль працівника. Професійна деформація може мати досить складну динаміку проявів у професійній діяльності людини і зачіпати різні сторони психіки: мотиваційну, когнітивну сферу, сферу особистісних якостей. Її результатом можуть бути специфічні установки і уявлення, виникнення певних рис особистості [11].

А. Маркова виділяє основні тенденції розвитку професійних деструкції [11]:

- ✓ відставання, уповільнення професійного розвитку порівняно з віковими і соціальними нормами;
- ✓ несформованість професійної діяльності (працівник як би застряє у своєму розвитку);
- ✓ дезінтеграція професійного розвитку, розпад професійної свідомості і, як наслідок, нереалістичні цілі, помилкові смисли праці, професійні конфлікти.
- ✓ низька професійна мобільність, невміння пристосуватися до нових умов праці та дезадаптація;
- ✓ неузгодженість окремих ланок професійного розвитку, коли одна сфера видається вперед, а інша відстає (наприклад, мотивація до професійного праці є, але заважає відсутність цілісної професійної свідомості);
- ✓ згортання раніше були професійних даних, зменшення професійних здібностей, ослаблення професійного мислення;
- ✓ спотворення професійного розвитку, поява раніше відсутніх негативних якостей, відхилення від соціальних і індивідуальних норм професійного розвитку, що змінюють профіль особистості;
- ✓ поява деформацій особистості (наприклад, емоційного виснаження і вигорання, а також збиткової професійної позиції, особливо в професіях з вираженою владою та популярністю);
- ✓ припинення професійного розвитку, професійні захворювання або втрата працездатності.

Таким чином, професійні деформації порушують цілісність особистості; знижують її адаптивність, стійкість; негативно позначаються на продуктивності діяльності. Професійний розвиток – це одночасно і придбання, і втрати (вдосконалення і деструкції).

Отже, професійні деструкції в загальному вигляді – це порушення вже засвоєних способів діяльності; але це й зміни, пов'язані з переходом до наступних стадій професійного становлення; зміни, пов'язані з віковими змінами, фізичними і нервовим виснаженням. Подолання

професійних деструкцій супроводжується психічною напруженістю, психологічним дискомфортом, а іноді – кризовими явищами.

Деструкції, викликані багаторічним виконанням однієї і тієї ж професійної діяльності, породжують професійно небажані якості, змінюють професійну поведінку людини – це і є професійні деформації. По мірі професіоналізації успішність виконання діяльності починає визначатися взаємодією професійно важливих якостей, які роками є затребуваними. Окремі з них поступово трансформуються в професійно небажані якості; водночас поволі розвиваються професійні акцентуації – надмірно виражені якості та їх поєднання, що негативно позначаються на діяльності і поведінці фахівця.

Багаторічне виконання професійної діяльності не може постійно супроводжуватися її вдосконаленням. Неминучі тимчасові періоди стабілізації.

На початкових стадіях професіоналізації ці періоди недовготривалі. На наступних стадіях у окремих фахівців період стабілізації може тривати досить довго. У цих випадках доречно говорити про настання професійної стагнації особистості.

Сензитивними періодами утворення професійних деформацій є кризи професійного становлення особистості. Непродуктивний вихід з кризи спотворює професійну спрямованість, сприяє виникненню негативної професійної позиції, знижує професійну активність.

Основні групи факторів, що детермінують професійні деструкції: об'єктивні, пов'язані з соціально-професійною середовищем (соціально-економічна ситуація, імідж і характер професії, професійно-просторове середовище); суб'єктивні, зумовлені особливостями особистості та характером професійних взаємин; об'єктивно-суб'єктивні, що породжуються системою та організацією професійного процесу, якістю управління, професіоналізмом керівників; неусвідомлювані і усвідомлювані невдалі мотиви вибору

(або не відповідають реальності, або мають негативну спрямованість); очікування на стадії входження в самостійне професійне життя (перші невдачі спонукають шукати кардинальні методи); поява стереотипів професійної поведінки (з одного боку, стереотипи надають роботі стабільність, допомагають у формуванні індивідуального стилю праці, але з іншого боку, заважають адекватно діяти в нестандартних ситуаціях, яких достатньо в будь-якій роботі); різні форми психологічних захистів, які дозволяють людині знижувати ступінь невизначеності та психічну напруженість (раціоналізація, заперечення, проекція, ідентифікація, відчуження); емоційна напруженість, часто повторювані негативні емоційні стани (синдром емоційного вигорання); на стадії професіоналізації (особливо для соціономічних професій) по мірі становлення індивідуального стилю діяльності знижується рівень професійної активності і виникають умови для стагнації професійного розвитку; зниження рівня інтелекту зі зростанням стажу роботи, що часто викликано особливостями нормативної діяльності, коли багато інтелектуальних здібностей залишаються незатребуваними (такі здатності швидко згасають); індивідуальна межа розвитку працівника, який багато в чому залежить від початкового рівня освіти, від психологічної насиченості праці; причиною утворення межі може бути незадоволеність професією; акцентуації характеру (надмірне посилення окремих рис характеру, а також окремих професійно обумовлених властивостей і якостей особистості); старіння працівника (соціально-психологічне старіння (ослаблення інтелектуальних процесів, перебудова мотивації, зростання потреби у схваленні); морально-етичне старіння (нав'язливе моралізування, скептичне ставлення до молоді і всього нового, перебільшення заслуг свого покоління); професійне старіння (несприйнятливості до нововведень, труднощі адаптації до мінливих умов, зниження темпу виконання професійних функцій).

Роскрито рівні професійних деструкцій. Загальнопрофесійні, типові для працівників соціономічного профілю. Наприклад, для лікарів – синдром співчутливої втоми (емоційна індіферентність до страждань хворих); для працівників правоохоронної галузі – синдром асоціальної перцепції (коли кожен сприймається як потенційний порушник; для керівників – синдром вседозволеності (порушення професійних і етичних норм, прагнення маніпулювати підлеглими).

Спеціальні професійні деструкції, що виникають у процесі спеціалізації.

Професійно-типологічні деструкції, обумовлені накладенням індивідуально-психологічних особливостей особистості на психологічну структуру професійної діяльності. В результаті складаються професійно і особистісно обумовлені комплекси: деформації професійної спрямованості особистості (спотворення мотивів діяльності, перебудова ціннісних орієнтацій, песимізм, скептичне ставлення до нововведень); деформації, що розвиваються на основі яких-небудь здібностей: організаторських, комунікативних, інтелектуальних та ін. (комплекс переваги, гіпертрофований рівень домагань, нарцисизм); деформації, зумовлені рисами характеру (рольова експансія, владолюбство, посадова інтервенція, домінантність, індіферентність).

Індивідуальні, зумовлені особливостями працівників найрізноманітніших професій, коли окремі професійно важливі якості, як, втім, і небажані якості, надмірно розвиваються, що призводить до виникнення особливих якостей або акцентуацій (наприклад, гіпервідповідальність, гіперчесність, гіперактивність, трудовий фанатизм, професійний ентузіазм, нав'язливий педантизм та ін.) (Е. Зеєр) [9; 10].

Традиційно виділяють також різні форми й види професійної деформації особистості. На думку І. Хоржевської, професійна деформація може мати

епізодичний або стійкий, поверховий або глобальний, позитивний або негативний характер [11]. Стосовно форм професійної деформації існують неоднозначні позиції, що може бути пов'язане з відсутністю їх чіткої критеріальної класифікації. Однією з форм професійної деформації є професійна індиферентність, або професійна байдужість, яка проявляється, на думку Е. Зеєра, в емоційній сухості, ігноруванні індивідуальності інших [9; 10].

Особливого значення мають ідеї С. Безносова стосовно професійної деформації особистості. На думку вченого – це така зміна особистості (її стереотипів сприймання, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування й поведінки), що настає внаслідок виконання професійної діяльності [4].

Професійна деформація особистості завжди стосується певного ступеня відчуження від попередньої репрезентації своєї Самості, тобто пов'язана зі зміненням себе заради успішного виконання професійної діяльності. Саме цим професійна деформація змістово відрізняється від професійного саморозкриття, яке, як уже зазначалось, полягає в максимальному здійсненні себе, своєї неповторності, індивідуальності – Самості – у діяльності, яка є покликанням.

Професійна деформація особистості є результатом спрямованості останньої відповідати власному образу професіонала, тобто бути професійно ідентичною. В такому разі ті зміни, яких зазнає структура особистості, з одного боку, допомагають їй здійснюватись як професіонал, проте, з іншого – розповсюджуються на всі сфери її життя. Причинами розвитку професійної індиферентності на думку Н. Кальки є узагальнення особистого негативного досвіду взаємодії та тривала емоційна втома [11].

Ж. Вірна до професійних деформацій зараховує такі її форми як подвійні етичні стандарти, професійний маргіналізм та професійне вигорання [6].

Як зазначалося, сенситивним періодом для виникнення професійної деформації особистості традиційно вважають час переживання нею професійної кризи. В контексті зазначеного професійна деформація є своєрідним способом розв'язання цієї кризи, відновлення втраченої професійної ідентичності.

Професійна деформація особистості може мати ситуативний або постійний характер та протікати в індивідуальній чи груповій формі. У професійно-моральній сфері деформація виявляється у втраті уявлення про громадянський і моральний зміст професійної діяльності, підміні її норм у поведінці спотвореними вузькокорпоративними нормами, а в кінцевому результаті – у порушенні законності. У професійно-інтелектуальній сфері деформація проявляється в шаблонності мислення, поступовій втраті її широти, глибини, критичності, у перебільшенні значущості власної професійної думки і досвіду, а іноді їх абсолютизації. У емоційно-вольовій сфері деформація проявляється в розбалансованості і огрубінні емоційно-вольової сфери, появи тривалих депресивних станів, накопиченні втоми, зростанні внутрішньої і зовнішньої конфліктності, агресивності, ослабленні вольових якостей, втраті здатності до самоконтролю та саморегуляції. Проявами деформації в сфері професійних дій є, як правило, прагнення до формалізму, підміні ділового підходу псевдодіяльністю, гіпертрофованою увагою до зовнішньої її атрибутики, правовий нігілізм, довільне тлумачення закону, підозрілість, стереотип закритості («надтаємності»), прагнення до силових методів вирішення завдань. Розвиток професійної деформації може привести до професійної непридатності (професійному знесиллю) співробітника, а найгірше – зробити його небезпечним для професійної діяльності. Причини професійної деформації лежать як в особливостях самої діяльності, її умовах, так і в особливостях особистості конкретного фахівця. Тому прояви професійної деформації

необхідно завжди розглядати в контексті особистості, бо в ній можуть бути знайдені її індивідуальні причини й «точки опори» для профілактики та подолання. Крайньою формою професійної деформації вважають професійну деградацію особистості, пов'язану зі спекуляцією посадовими повноваженнями, девіантною поведінкою, які можуть переноситись і в позаслужбовий простір [19].

Отже, існує необхідність у тому, щоб привернути увагу суспільства та власне фахівців соціономічного профілю до проблеми формування здатності долати прояви професійної деформації особистості, вмінь та навичок попередження професійних деструкцій, тобто визначенні умов подолання професійної деформації.

Література

1. Александров Ю. В. Професійна деформація працівників органів внутрішніх справ і шляхи її корекції: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.06. / Ю. В. Александров. – ХНУВС. – Х., 2004. – 20 с.
2. Александров Ю. В. Коррекция и профилактика профессиональной деформации сотрудников ОВД: [Метод. рекомендации] / Ю. В. Александров. – Х.: НУВД, 2002. – 16 с.
3. Байдик В.В. Психодіагностичні методики дослідження професійного стресу працівників освіти / В.В.Байдик // Актуальні проблеми психології : Екологічна психологія : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України / за ред. С.Д.Максименка. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2013. – Т. 7. – Вип. 33. – С. 16–25.
4. Безносков С. П. Профессиональная деформация личности/ С. П. Безносков. – СПб. : Речь, 2004. – 272 с.
5. Венгер Г.С. Самоактуалізація майбутнього фахівця соціальної сфери / Г.С. Венгер // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. – № 1(39). – Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. – С. 36–45.

6. Вірна Ж.П. Неврогенез професійних деструкцій особистості / Ж.П. Вірна // Психологічні перспективи. – 2012. – Вип. 19. – С. 84–90.
7. Водопьянова Н. Е. Синдром вигорання: діагностика и профілактика / Н. Е. Водопьянова, Е. С. Старченкова. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 336 с.
8. Городянко С. В. Організаційно-правове забезпечення безпеки діяльності працівників ОВС України: Автореф. дис. канд. психол. наук : 12.00.07 / С. В. Городянко. – КНУВС. – К., 2008. – 21 с.
9. Зеер Э. Ф. Психология профессий: Учебн. пособие / Э. Ф. Зеер. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Академ. Проект, Фонд «Мир», 2005. – 336 с.
10. Зеер Э.Ф. Психология профессиональных деструкций / Э.Ф. Зеер, Э.Э. Сыманюк. – М.: Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2005. – 240 с.
11. Каширіна Є.В. Соціально-психологічні аспекти професійної діяльності працівників соціономічної сфери / Є.В. Каширіна // Психологічні засади подолання наслідків професійного стресу : монографія / за ред. Н.Є. Завацької. – [2-ге вид.; перероб. і доп.]. – Сєверодонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2017. – С. 45 – 65.
12. Кісіль З. Р. Історіографія проблеми дослідження професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України як наукова парадигма / З. Р. Кісіль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – Вип. 1. – С. 85–94.
13. Клименко І. В. Гендерні особливості професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.06 – юридична психологія / І. В. Клименко. – Харків – 2013. – 22 с.
14. Климов Е.А. Психология профессионала / Е.А. Климов. – М.: Институт практической психологии ; Воронеж: НПО «МОДЕК», 1996. – 400с.

15. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія / О. М. Кокун. – К.: ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. – 200 с.
16. Провоторова Н.В. Характеристика управлінської діяльності, як професії типу «людина-людина» / Н.В. Провоторова // Теоретичні і прикладні проблеми психології та педагогіки. Збірник наукових праць СНУ ім. В. Даля – 2008. – № 3 (20) –С. 181 –187.
17. Психологическое обеспечение профессиональной деятельности» /Под ред.Г. С.Никифорова. – М. : Речь, 2010. – 816с.
18. Сворак С. Д. Підготовка працівників ОВС до протидії професійній деформації / С. Д. Сворак // Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 14 берез. 2014 р.) / МВС України, Харк. нац. Ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2014. – С. 17–20.
19. Томаржевська І.В. Шляхи подолання професійної деформації особистості спеціаліста соціономічної сфери / І.В. Томаржевська // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. праць. – К. : НУОУ, 2015. – Вип. 1 (44). – С. 224 –230

References

1. Aleksandrov Yu. V. Profesijna deformaciya pracivny`kiv organiv vnutrishnix sprav i shlyaxy` yiyi korekciyi: Avtoref. dy`s. kand. psy`hol. nauk: 19.00.06. / Yu. V. Aleksandrov. – XNUVS. – X., 2004. – 20 s.
2. Aleksandrov Yu. V. Korrekcy`ya y` profy`lakty`ka professy`onal`noj deformacy`y` sotrudny`kov OVD: [Metod. rekomendacy`y`] / Yu. V. Aleksandrov. – X.: NUVD, 2002. – 16 s.
3. Bajdy`k V.V. Psy`xodiagnosty`chni metody`ky` doslidzhennya profesijnogo stresu pracivny`kiv osvity` / V.V.Bajdy`k // Aktual`ni problemy` psy`xologiyi : Ekologichna psy`xologiya : zb. nauk. prac` Insty`tutu psy`xologiyi imeni

G.S.Kostyuka NAPN Ukrayiny` / za red. S.D.Maksy`menka. – Zhy`tomy`r: Vy`d-vo ZhDU im. I.Franka, 2013. – T. 7. – Vy`p. 33. – S. 16–25.

4. Beznosov S. P. Professy`onal`naya deformacy`ya ly`chnosty` / S. P. Beznosov. – SPb. : Rech`, 2004. – 272 s.

5. Venher H.S. Samoaktualizatsiya maybutn`oho fakhivtsya sotsial'noyi sfery / H.S. Venher // Teoretychni i prykladni problemy psykholohiyi : zb. nauk. prats' Skhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu im. V. Dalya. – # 1(39). – Cyeverodonets'k : Vyd-vo SNU im. V. Dalya, 2016. – S. 36 – 45.

6. Virna Zh.P. Nevrohenez profesiynykh destruktivnykh osobystosti / Zh.P. Virna // Psykholohichni perspektyvy. – 2012. – Vyp. 19. – S. 84–90.

7. Vodop'yanova N. E. Syndrom vy`horannya: dyahnostyka y profylaktyka / N. E. Vodop'yanova, E. S. Starchenkova. – 2-e yzd. – SPb.: Pyter, 2008. – 336 s.

8. Horodyanko S. V. Orhanizatsiyno-pravove zabezpechennya bezpeky diyal'nosti pratsivnykiv OVS Ukrayiny: Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk : 12.00.07 / S. V. Horodyanko. – KNUVS. – K., 2008. – 21 s.

9. Zeer Э. F. Psykholohyya professyy: Uchebn. posobyе / Э. F. Zeer. – 3-e yzd., pererab. y dop. – M.: Akadem. Proekt, Fond «Myr», 2005. – 336 s.

10. Zeer Э. F. Psykholohyya professional'nykh destruktivnykh / Э. F. Zeer, Э. Э. Сыманюк. – M.: Akademicheskyy proekt; Ekaterynburh : Delovaya knyha, 2005. – 240 s.

11. Kashyrina Ye.V. Sotsial'no-psykholohichni aspekty profesiynoyi diyal'nosti pratsivnykiv sotsionomichnoyi sfery / Ye.V. Kashyrina // Psykholohichni zasady podolannya naslidkiv profesiynoho stresu : monohrafiya / za red. N.Ye. Zavats'koyi. – [2-he vyd.; pererob. i dop.]. – Syevyerodonets'k : SNU im. V. Dalya, 2017. – S. 45 – 65.

12. Kisil' Z. R. Istoriohrafiya problemy doslidzhennya profesiynoyi deformatsiyi pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrayiny yak naukova paradyhma / Z. R. Kisil' //

Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. – 2014. – Vyp. 1. – S. 85–94.

13. Klymenko I. V. Henderni osoblyvosti profesiynoyi deformatsiyi pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrayiny: Avtoref. dys. kand. psykhol. nauk: 19.00.06 – yurydychna psykholohiya / I. V. Klymenko. – Kharkiv – 2013. – 22 s.

14. Klymov E.A. Psykholohyya professyonal'a / E.A. Klymov. – M.: Ynstytutpraktycheskoy psykholohyy ; Voronezh: NPO «MODEK», 1996. – 400s.

15. Kokun O. M. Psykholohiya profesiynoho stanovlennya suchasnoho fakhivtsya: Monohrafiya / O. M. Kokun. – K.: DP "Inform.-analit. ahenstvo", 2012. – 200 s.

16. Provotorova N.V. Kharakterystyka upravlins'koyi diyal'nosti, yak profesiyi typu «lyudyna-lyudyna» / N.V. Provotorova // Teoretychni i prykladni problemy psykholohiyi ta pedahohiky. Zbirnyk naukovykh prats' SNU im. V. Dalya – 2008. – # 3 (20) – S. 181 –187.

17. Psy`xology`cheskoe obespecheny`e professy`onal`noy deyatel`nosty`» /Pod red.G. S.Ny`ky`forova. – M. : Rech`, 2010. – 816s.

18. Svorak S. D. Pidgotovka pracivny`kiv OVS do proty`diyi profesijnij deformatsiyi / S. D. Svorak // Aktual`ni problemy` suchasnoyi psy`xologiyi ta pedagogiky` vy`shhy`x navchal`ny`x zakladiv MVS Ukrayiny` : materialy` nauk.-prakt. konf. (Xarkiv, 14 berez. 2014 r.) / MVS Ukrayiny`, Xark. nacz. Un-t vnutr. sprav. – X. : XNUVS, 2014. – S. 17–20.

19. Tomarzhevs`ka I.V. Shlyaxy` podolannya profesijnoyi deformatsiyi osoby`stosti specialista socionomichnoyi sfery` / I.V. Tomarzhevs`ka // Visny`k Nacional`nogo universy`tetu oborony` Ukrayiny` : zb. nauk. pracz`. – K. : NUOU, 2015. – Vy`p. 1 (44). – S. 224 –230